

ILUZIA NAȚIUNII BILINGVE: DE LA NAȚIUNEA BILINGVĂ LA PLURILINGVISMUL POPOARELOR

Gheorghe MOLDOVANU

Academia de Studii Economice din Moldova

Cet article aborde certains aspects déterminants de la problématique des politiques linguistiques dans les conditions du multilinguisme sociétal. Ayant pour objet de mettre en évidence la complexité des questions liées à la promotion du bilinguisme national, souvent abordées de manière simpliste par les nouveaux états indépendants, il se propose de décrire l'échec de la conception illusoire de l'édification des nations bilingues. En décrivant les démarches des gouvernements fédéraux du Canada et de la Belgique axées sur l'édification des nations bilingues dans les états respectifs, ce travail invite à réexaminer cette conception utopique et à valoriser le bilinguisme et le multilinguisme au niveau de l'individu et non pas de la société.

Ideea construirii unei națiuni bilingve este relativ recentă. În anii 60 ai secolului trecut, concepția națiunii bilingve a început a fi promovată cu mult zel de Guvernul federal al Canadei. Strategia dată era determinată atât de factori interni, cât și externi. Printre factorii interni se numărau, în primul rând, necesitatea corectării unor nedreptăți sociale, comise anterior față de minoritatea francofonă, și pericolul iminent de secesiune a acesteia alimentat, mai ales, de dezvoltarea naționalismului în provincia Québec. În al doilea rând, ținând cont de îngrijorarea crescândă a canadienilor anglofoni, condiționată de influența economică și culturală a Statelor Unite ale Americii [7, p.165-166], Guvernul federal al Canadei urmărea scopul de a crea o identitate canadiană distinctă de cea americană.

Evoluția ulterioară a evenimentelor a demonstrat inconsistența concepției federale cu privire la edificarea unei națiuni bilingve. Eșecul teoriei în chestiune se explică printr-o serie de factori de natură sociolingvistică, printre care imposibilitatea utilizării egalitare, în același spațiu sociopolitic, a două limbi diferite, singura soluție de supraviețuire pentru o limbă minoritară în condițiile concurenței lingvistice pe plan național fiind concentrarea ei într-o zonă teritorială restrânsă.

Din această perspectivă, după cum arată experiența lingvistică internațională, bilingvismul durabil poate fi instaurat doar ca rezultat al separării teritoriilor lingvistice. De aceea, politica lingvistică a guvernului federal bazată pe principiul personalității a fost respinsă de populația din Québec, unde drept principiu călăuzitor pentru politica și planificarea lingvistică a servit principiul teritorialității [6, p.83].

Întrucât obiectivul major al Guvernului din Québec era instaurarea supremației limbii franceze în această provincie [2, p.121]*, în perioada anilor 1969-1977, a fost elaborată și implementată, după cum am menționat *supra*, o politică consecventă de amenajare lingvistică, condiționată de următorii factori: (1) declinul sporului natural al populației în provincia francofonă, (2) asimilarea lingvistică a minorităților francofone din afara Québec-ului, (3) tendința progresivă a imigranților de a se asimila minorității anglofone din provincie și (4) controlul economiei și al industriei din Québec de către minoritatea anglofonă [3, p.74].

Politica lingvistică a Québec-ului se baza în exclusivitate pe supremația limbii: impunând, pentru noii imigranți, fără excepție, franceza drept singura limbă de instruire în sistemul de educație publică, guvernul provinciei a reușit să teritorializeze disputa lingvistică, asigurând astfel viitorul limbii franceze într-o provincie marcată de un puternic declin demografic. Separarea teritoriilor lingvistice a avut drept consecință diminuarea sentimentului de apartenență la națiunea federală și cultivarea sentimentului de apartenență la o micronațiune în sânul națiunii federale.

Astfel, în timp ce anglofonii se autoidentifică ca fiind canadieni, numeroși francofoni se consideră, mai întâi și-ntâii, cetățeni ai Québec-ului, iar apoi ai Canadei**. De altfel, idealul națiunii canadiene bilingve a fost infirmat și de modificările constituționale, prin introducerea sintagmelor „canadieni anglofoni” și „canadieni francofoni”.

* Francofonii din Québec alcătuiesc 83% din populația francofonă a Canadei.

** Conform unui sondaj efectuat între 2 și 6 noiembrie 2006 în Canada, la nivel federal, 93% din populație consideră că cetățenii Canadei formează națiunea canadiană. În același timp, 78% din locuitorii Québec-ului sunt de părere că ei constituie o națiune aparte în cadrul națiunii canadiene. Mai mult decât atât, 51% din populația Québec-ului consideră că Legea Fundamentală a statului federal ar trebui să recunoască oficial acest lucru. Pentru mai multe detalii a se vedea: Jedwab J. Le Canada: La nation des nations? Disponibil la adresa: http://www.acs-aec.ca/CurrentEvent/Face%20the%20Nations_FR.pdf

Ideea coexistenței, în interiorul unui stat, a două națiuni constitutive mai degrabă decât a unei singure națiuni bilingve a persistat, de asemenea, în Belgia chiar în perioada când aceasta era un stat unitar. Este revelatoare în acest sens opinia socialistului Jules Destrée, expusă în celebra sa scrisoare deschisă, adresată regelui Albert I, în 1912. În această adresare autorul scria: „Sire, [...] Dumneavoastră domniți asupra a două popoare. În Belgia nu există belgieni; în Belgia sunt valoni și flamanzi”^{*}.

Deși articolul 23 al Constituției noului stat belgian, fondat la 4 octombrie 1830, prevedea libera alegere a cetățenilor în utilizarea limbilor [4, p.50], superioritatea economică a Waloniei în raport cu Flandra, precum și prestigiul limbii franceze pe scara internațională au contribuit la instaurarea supremației acesteia, obligând elitele politice, economice și culturale flamande să adopte bilingvismul franco-flamand, deși populația flamandă din Belgia a fost întotdeauna majoritară față de populația francofonă [5, p.130].

O răsturnare a situației s-a produs odată cu inversarea asimetriei dezvoltării economice în favoarea Flandrei, eveniment care a marcat nașterea și avântul mișcării naționale flamande, una din componentele esențiale ale naționalismului flamand fiind tendința de instituționalizare a separatismului lingvistic pe bază teritorială [8, p.191-225].

Primele revendicări majore cu privire la reforma lingvistică au intervenit în perioada anilor 20-30 ai secolului trecut. Legislația lingvistică adoptată în această perioadă prevedea instaurarea unui regim de unilingvism teritorial, în virtutea căruia franceza urma să fie utilizată în Walonia, iar neerlandeza în Flandra. Conform acestor legi, doar cele 19 comune din împrejurimile capitalei rămâneau bilingve, urmând să fie adoptate dispoziții speciale pentru a reglementa utilizarea ambelor limbi de către administrația publică centrală. Acesta a fost primul pas spre substituirea bilingvismului iluzoriu prin unilingvismul teritorial.

În anii 60 ai secolului trecut, pentru a răspunde noilor imperative ale timpului, o nouă legislație lingvistică, având menirea să stabilească o frontieră lingvistică între teritoriile unilingve, a fost adoptată. Legislația dată a eliminat definitiv elementele de bilingvism din legislația precedentă, deschizând calea noilor reforme instituționale care, începând cu anii 70, au transformat Belgia într-un stat federal. Federalizarea progresivă, efectuată în perioada anilor 1970-1993, a permis instituționalizarea naționalismelor și contrabalansarea tendințelor secesioniste pe baza principiului parității instanțelor reprezentative^{**}.

Cu toate că este recunoscută fragilitatea sistemului federal belgian și riscul scindării Belgiei în națiuni rivale, există totuși o serie de motive care justifică menținerea statului în chestiune. Clivajul lingvistic care a determinat construcția statului federal belgian^{***} este depășit de asigurarea omogenității lingvistice a regiunilor și de existența unui sistem de partide care nu sunt divizate teritorial și lingvistic [5, p.134-135].

Deși, din punct de vedere lingvistic, Belgia este divizată, în virtutea principiului teritorialității, în 3 comunități monolingve (comunitatea flamandă, comunitatea franceză și comunitatea germană) care formează trei regiuni lingvistice corespunzătoare (regiunea lingvistică neerlandofonă, francofonă și germanofonă), aplicarea principiului teritorialității a fost cu neputință în capitala Bruxelles și împrejurimile ei: aplicând, de data aceasta, principiul personalității, a fost instituită o a patra regiune lingvistică bilingvă (franco-neerlandofonă). Prin urmare, fiind o țară bilingvă la nivelul autorităților centrale, Belgia este, în cea mai mare parte, un stat monolingv la nivel local.

Prezența unei importante enclave francofone pe teritoriul Flandrei, rolul unificator al monarhiei belgiene și tradiția istorică contrară politicilor autoritare de francizare și/sau de neerlandizare sunt factorii principali care asigură longevitatea statului belgian [8, p.191-225].

* Din această faimoasă scrisoare intitulată „Lettre au Roi sur la séparation de la Wallonie et de la Flandre” am reținut doar câteva fraze: «Et maintenant que me voilà introduit auprès de Vous, grâce à cette sorte de confession, laissez-moi Vous dire la vérité, la grande et horripante vérité: Il n'y a pas de Belges, mais des Wallons et des Flamands. [...] Sire, [...] Vous rénez sur deux peuples. Il y a en Belgique, des Wallons et des Flamands; il n'y a pas de Belges.» (Revue de Belgique, le 15 août 1912)

** Pentru mai multe detalii privind evoluția istorică a chestiunii comunitare și legislației lingvistice belgiene a se vedea: Leroy M. De la Belgique unitaire à l'Etat fédéral, Bruxelles: - Bruylant, 1996; Von Busekist A. La Belgique: Politique des langues et construction de l'Etat de 1780 à nos jours. - Paris: Duculot, 1997.

*** Articolul 4 al Constituției federale a Belgiei (1970) stipulează următoarele: „Belgia include patru comunități lingvistice: comunitatea francofonă, comunitatea neerlandofonă, comunitatea bilingvă din împrejurimile capitalei Bruxelles și comunitatea germanofonă”. De remarcat că aceste denumiri se bazează pe criterii exclusiv lingvistice, întrucât nu este vorba de comunitățile walonă, flamandă și germană, fapt care denotă că limba primează în stabilirea entităților federale ale Belgiei.

Așadar, supraestimarea factorilor legați de limbă și cultură în abordarea problemelor interculturale, precum o fac adeptii diferitelor curente care promovează multiculturalismul (a se vedea, de exemplu, Kymlicka 1995; Taguieff 2005), este păguboasă, întrucât conviețuirea diverselor comunități culturale și lingvistice în interiorul aceleiași formațiuni statale implică prezența indispensabilă a (1) identității culturale, (2) comunicării interculturale și (3) a unei culturi politice comune* [9, p.229; 1] pentru toate aceste comunități lingvistice și culturale.

Experiența Elveției, unde există patru limbi naționale, respectiv, patru comunități lingvistice și culturale diferite, constituie o dovadă probantă în acest sens. Astfel, factorii unificatori ai acestei țări sunt structura federală a statului, autonomia largă a cantoanelor și comunelor, experiența unică a democrației directe și o veritabilă cultură politică comună care stă la baza identității naționale a elvețienilor [9], majoritatea cărora sunt plurilingvi.

Referințe:

1. Cărăuș T. Republica Moldova: identități false, adevărate sau naționale? // *Contrafort*. - 2002. - Nr.4-5; Disponibil la adresa: <http://www.contrafort.md/2002/90-91/338.html>
2. Corbeil J.-C., Dumas G., Maillet N. *L'enjeu de la société québécoise* // *Langues: une guerre à mort*. - Paris: Editions Corlet, 2000.
3. Dansereau J. La politique linguistique du Québec. Vérités et mensonges // *Globe, Revue internationale d'études québécoises*. - 1999. - Vol.2. - No2.
4. Deprez K. *Le néerlandais en Belgique* // *Politique et aménagement linguistique* / Ed. J.Maurais. - Paris: Le Robert et Québec: Conseil de la langue française, 1987.
5. Domenichelli L. Comparaison entre les stratégies linguistiques de Belgique et du Canada // *Globe, Revue internationale d'études québécoises: Les enjeux de la coexistence linguistique*. - Montréal, Québec: Université McGill. - 1999. - Vol. 2. - No2.
6. Macmillan M. La Loi sur les langues officielles et la Charte de la langue française: Vers un consensus? // *Globe, Revue internationale d'études québécoises*. - 1999. - Vol.2. - No2.
7. Macrobarts K. Les politiques de la langue au Canada: un combat contre la territorialisation // Lacorne D. et Judt T. (dirs) *La politique du Babel: Du monolinguisme d'Etat au plurilinguisme des peuples*. - Paris: Editions Karthala, 2002.
8. Von Busekist A. Nationalisme contre bilinguisme: le cas belge // Lacorne D. et Judt T. *Op.cit.*
9. Windish U. Multiculturalisme et plurilinguisme: le cas suisse // Lacorne D. et Judt T. *Op.cit.*

Prezentat la 04.10.2007

* Cultura politică comună este parte componentă a identității naționale și presupune drepturi egale pentru toți membrii societății, indiferent de originea etnică. Expresia finală a acestei comunități este un set de valori și tradiții culturale comune, un set de aspirații, sentimente și idei care îi leagă pe oameni într-un teritoriu istoric. Exemplul cel mai des invocat este cel al Statelor Unite ale Americii, unde identitatea națională s-a construit pe niște principii constituționale, indiferent de identitățile etnice. În teoriile despre națiuni și naționalism acest sentiment bazat pe participarea politică comună e numit patriotism, patria însemnând o comunitate de legi și instituții și o singură voință politică. În Republica Moldova există cadrul politic al construirii unei asemenea identități. Legea Cetățeniei este una din cele mai generoase din estul Europei: toți cetățenii care locuiau în Moldova la data declarării suveranității căpătau automat dreptul la cetățenie, indiferent de cultură, etnicitate sau abilități lingvistice. De asemenea, Constituția din 1994 nu conține nici o mențiune la identitatea etnonațională, ca și caracteristică definitorie a statului, folosindu-se în repetate rânduri expresia „poporul Republicii Moldova” pentru a evita orice aluzie la vreo legătură între stat și etnie. În majoritatea discuțiilor teoretice și normative despre cetățenie, acest tip de cetățenie și acest tip de cadru politic sunt considerate democratice și corecte, deoarece participarea civică și politică e bazată doar pe raționalitatea legii și pe drepturile omului.